

Uitvoeringsprogramma Toerisme Friese Waddeneilanden

Colofon

Het Uitvoeringsprogramma Toeristische Friese Waddeneilanden is opgesteld door de provincie Fryslân en de gemeenten Ameland, Schiermonnikoog, Terschelling en Vlieland.

Redactie en vormgeving: Schrijfburo Terwisscha & Wagenaar

Wij hebben ons best gedaan de rechten van alle foto's te verifiëren, mocht u desondanks een foto tegenkomen waarvoor u geen toestemming voor gebruik heeft gegeven, dan kunt u contact opnemen met de provincie Fryslân.

Voorwoord

Eind negentiende eeuw waren de Waddeneilanden in trek als 'natuurlijke' sanatoria. Zo stichtten Leeuwarder artsen in 1886 een gezondheidskolonie op Schiermonnikoog en Vlieland waar ziekelijke stadskinderen konden aansterken. De ontwikkeling van het toerisme op de Waddeneilanden is opgenomen in de Kanon van de Friese geschiedenis en het gezondheidstoerisme is een van de eerste vormen van toerisme die worden beschreven in dit venster. Naast het cultuurtoerisme dat al vanaf het begin van de negentiende eeuw opkwam.

Het verhaal in de canon illustreert niet alleen dat toerisme en de Waddeneilanden een lange relatie hebben, maar ook dat dit toerisme voortdurend meebewoog op golven en bewegingen in de samenleving. Ook nu zien de eilanden een aantal trends en ontwikkelingen waar ze op in moeten en willen spelen om aantrekkelijk te blijven als toeristische bestemming. Eén van de nichemarkten die hierbij worden genoemd, is zorgtoerisme. Opnieuw maken de eilanden gebruik van hun gezonde klimaat om bezoekers te trekken.

Twee jaar geleden hebben de eilanden – samen met de kustgemeenten – een toeristisch programma opgesteld (TPFW) om gericht en daadkrachtig in te spelen op trends en ontwikkelingen in recreatie en toerisme, zoals de afnemende belangstelling voor kampeervakanties en de grotere vraag naar een kwalitatief hoogwaardig aanbod. Daarnaast wilden ze beter gebruik kunnen maken van een aantal mogelijkheden, waaronder het toekennen van de Unesco Werelderfgoedstatus aan de Waddenzee. De quickwins uit dit programma zijn inmiddels verzilverd.

Tijd voor een nieuwe prioritering van wensen en ambities. Die is vastgelegd in dit Uitvoeringsprogramma Toeristische Waddeneilanden.

Voor dit uitvoeringsprogramma is met name geput uit het TPFW. Bij de vaststelling hiervan in 2013 is echter al aangegeven dat dit geen blauwdruk was. Het moest ruimte laten om ideeën bij te stellen als daartoe aanleiding was. Een aantal eilanden heeft sinds 2013 nieuw beleid of werkt daaraan. Dit heeft nieuwe inzichten opgeleverd. Ook die zijn voor een deel in dit uitvoeringsprogramma opgenomen, zeker daar waar dit programma een doorkijkje geeft naar 2018. Het accent ligt echter, net als in het TPFW, op projecten en plannen die snel en voortvarend kunnen worden opgepakt en uitgevoerd. Aan de slag!

Inleiding

In 2013 is het Toeristisch Programma Friese Wadden opgesteld. Dit programma moet de economische positie van de toeristisch-recreatieve sector in de waddengemeenten versterken door gerichte strategische investeringen. Daarvoor is op basis van een brede inventarisatie en interviews, een aantal themalijnen uitgezet waarbinnen projecten zijn geselecteerd en geprioriteerd.

Voor de selectie van die projecten is een aantal randvoorwaarden aangegeven. Zo moeten ze samenhang hebben en elkaar versterken. Ook moet de bundeling van krachten en financiële middelen tot synergie leiden. Daarnaast moet het programma ervoor zorgen dat de waddengemeenten meer kans maken op externe middelen (met name uit het Waddenfonds en Interreg) en dat toerisme een stevige(r) positie op de politieke agenda krijgt. Dat laatste is vooral relevant voor de kustgemeenten. Voor de eilanden is toerisme de kurk waarop de economie drijft. Toerisme en recreatie staan hier daarom al prominent op de agenda.

Urgentie

Het besef van het belang van een sterke toeristisch-recreatieve sector is sinds 2013 onvoldoende omgezet in de uitvoering van de projecten uit het Toeristisch Programma Friese Wadden. Tegelijk laten trendonderzoeken zien dat een aantal ontwikkelingen nú om maatregelen vraagt. Zo blijft het aantal kampeernachtingen dalen en moeten de eilanden, om de slag om de toerist te winnen van goedkopere (verre) bestemmingen, investeren in

kwaliteit. De eilanden hebben daarom behoefte aan een actueel uitvoeringsprogramma waarin ze projecten opnieuw prioriteren en waarmee ze inzetten op versnelde uitvoering van projecten.

Opmaat

De vraag naar kwaliteitsverbetering wordt op dit moment van twee kanten extra gevoed. De komende jaren zijn voor Fryslân in het algemeen en de toeristische sector in het bijzonder een opmaat naar 2018. De provincie verwacht als Culturele Hoofdstad zo'n twee tot drie miljoen bezoekers. Zij moeten niet alleen gehuisvest worden, maar ook een prima indruk van de provincie krijgen om de kans die de titel Culturele Hoofdstad biedt optimaal te benutten. Daarvoor moet het toeristische aanbod (infrastructuur, informatievoorziening, horeca, museumaanbod etc.) voldoen aan de hoge eisen die de (cultuur)toerist stelt. De eerste indruk moet goed zijn en leiden tot vervolgbezoek aan de provincie.

Uitzonderlijk

Kwaliteitsverbetering is ook nodig om de potentie van werelderfgoed te benutten, zoals ook aangegeven in de strategie 'Duurzaam Toerisme in de Waddenzee. Als Werelderfgoedbestemming'. Bezoekers associëren de status van UNESCO Werelderfgoed met kwaliteit, duurzaamheid en uitzonderlijke ervaringen.

Ze verwachten dat niet alleen het erfgoed zelf, maar de bestemming als geheel van uitzonderlijke universele waarde is. Van verblijfsaccommodaties tot gastronomie en van een gastvrije ontvangst tot de informatievoorziening in verschillende talen.

De Erfgoedtoerist

Alles wijst erop dat bezoekers van werelderfgoed vaker internationaal georiënteerd en welvend zijn, meer uitgeven op de plaats van bestemming, er langer blijven en meer belangstelling hebben voor de 'Uitzonderlijke Universele Waarde' (OUV). Hierdoor zijn zij ook meer geïnteresseerd in hoe ze kunnen bijdragen aan behoud of duurzaamheid.

De uitdaging is dat bezoekers van werelderfgoed verwachten toegang te krijgen tot, en inzicht te verwerven in, de OUV. Zij verwachten één identiteit, een samenhangend verhaal en een toegankelijke uitleg van de locatie. Werelderfgoedtoeristen zijn ook kritischer en stellen hogere eisen aan de kwaliteit. Simpel gezegd verwachten zij een bestemming van wereldklasse die het predicaat werelderfgoed waardig is. (vrij vertaald uit: Sustainable Tourisme in het Wadden Sea, 2013)

Verbinden

De eilanden kunnen belangrijke winst boeken door, nog meer dan ze nu al doen, integraal naar toerisme te kijken. Combinaties met bijvoorbeeld zorg en gezondheid, duurzaamheid en agrarisch natuurbeheer bieden kansen om tot een onderscheidend aanbod te komen en middelen en menskracht efficiënt in te zetten. Bij de selectie van de projecten in dit uitvoeringsprogramma is daarom ook gekeken naar mogelijkheden en kansen voor verbindingen met andere (beleids)terreinen. Verder dragen alle projecten en maatregelen direct of indirect bij aan de ambitie van de Waddeneilanden om in 2020 zelfvoorzienend te zijn op gebied van energie en water. Innovatie biedt ook kansen voor het vinden van additionele middelen, bijvoorbeeld bij het Waddenfonds en provinciale subsidieregelingen. Voor een aantal projecten wordt het opstellen van een plan en het verwerven van deze middelen als eerste fase meegenomen in dit uitvoeringsprogramma, zodat in 2017 of 2018 kan worden gestart met de uitvoering.

Leeswijzer

Het uitvoeringsprogramma Toerisme Friese Waddeneilanden volgt inhoudelijk het Toeristisch Programma Friese Wadden. In hoofdstuk 1 wordt kort geschetst hoe dat programma in 2012 en 2013 tot stand kwam en wat er sindsdien is gebeurd. Ook geeft het de opmaat naar het Uitvoeringsprogramma per thema dat in hoofdstuk 3 wordt uitgewerkt. In hoofdstuk 2 vindt u een beknopt overzicht van het bestaande provinciale beleid en de kaders. In hoofdstuk 4 worden de resultaten van het Uitvoeringsprogramma in 2018 schematisch weergegeven en hoofdstuk 5 beschrijft hoe deze activiteiten worden gefinancierd.

Kansen en bedreigingen

De belangrijkste conclusies uit de SWOT-analyse:

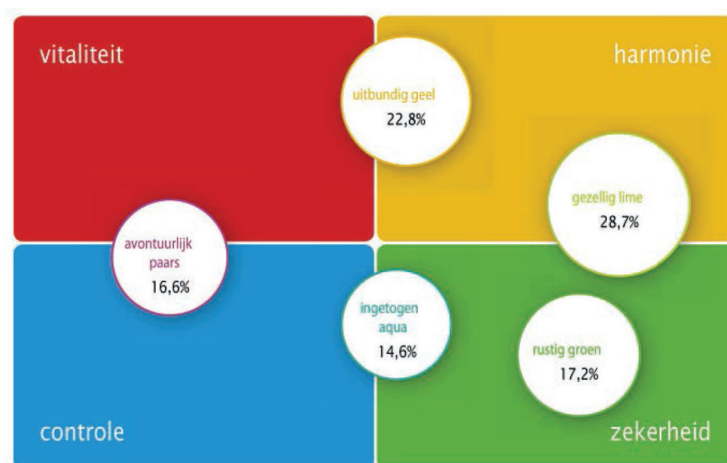
- De Waddeneilanden trekken relatief veel activiteit-georiënteerde toeristen
- De Waddeneilanden trekken een grote groep uitbundig gele bezoekers (benadrukt de waarde die zij aan de eilanden toekennen)
- Lime-groep blijft achter bij het landelijke gemiddelde
- Overaanbod in verblijfsaanbod voor uitbundig geel en gezellig lime
- Te weinig aanbod voor avontuurlijk paars en ingetogen aqua (voor de eilanden 2e en 3e groep)
- Gebrek aan aanbod voor aqua is opvallend gezien de USP's van de Waddeneilanden: natuur en cultuurhistorie
- Groene groep is relatief klein, maar veel aanbod. Omdat het aanbod voor deze groep weinig innovatief is, bestaat het risico dat de eilanden op termijn over verouderd aanbod beschikken.

1. Stand van zaken

1.1 Toeristisch Programma Friese Wadden

Het Toeristisch Programma Friese Wadden is in gezamenlijke regie tussen de gemeenten en de provincie ontwikkeld en afgestemd met alle betrokken partijen op de eilanden en in de Friese waddegemeenten. Het programma geeft aan welke acties ondernomen kunnen en moeten worden om toe te werken naar de gewenste situatie in 2020.

Om die gewenste situatie te schetsen, is een SWOT-analyse uitgevoerd. Hierin is gekeken naar de behoeften van de doelgroepen die de eilanden nu bezoeken, de veranderingen binnen deze doelgroepen en de potentie van andere doelgroepen. Voor de definiëring van de doelgroepen is gebruik gemaakt van de bekende Recreantenatlas van RECRON, die doelgroepen indeelt naar kleur.

De Vijf belevingskleuren in de recreantenatlas

Naast de SWOT-analyse is een aantal trends in kaart gebracht die van belang zijn voor een aantrekkelijk recreatief aanbod:

- Vergrijzing (segmentering 50-plussers) en krimp van de bevolking
- Groeiende aandacht voor gezondheid en welbevinden
- Toenemend belang van zorg voor elkaar
- Gamification
- Duurzaamheid
- Vakantiegedrag Nederlanders en buitenlandse toeristen (horeca, verblijfsaccommodaties, vrijetijdsactiviteiten)
- Ontwikkelingen in de waterrecreatiesector
- Trends uit het imago-onderzoek Fryslân 2012.

Op basis van deze gegevens is voor de Waddeneilanden en de kustgemeenten een aantal strategieën uitgezet. Deze zijn vervolgens vertaald in projecten en acties. Voor de eilanden zijn dit:

- Inzetten op nieuwe doelgroepen en versterken bestaande doelgroepen
- Toevoegen van beleving aan het aanbod (excursies, evenementen, streekproducten, digitalisering, zorg & wellness, winkels & horeca) om herhalingsbezoek en langer verblijf te stimuleren
- Maximale aandacht voor visitorsmanagement: service gastvrijheid, toegankelijkheid etc.
- Omdat toerisme de bestaansbasis is voor de eilanden zou het ook speerpunt moeten zijn van beleid (pro-actieve overheid) en in alle besluiten moeten worden meegewogen.

1.2 Uitvoeringsprogramma

Met het Programma Friese Wadden zijn de eilanden sinds 2013 aan de slag gegaan. De eerste projecten zijn of worden inmiddels uitgevoerd, grotendeels gefinancierd uit andere programma's.

Nu de quick wins zijn/worden verzilverd, is het tijd om de prioritering aan te scherpen en volgende stappen te zetten. Met het voorliggende uitvoeringsprogramma beogen de eilanden nieuwe, noodzakelijk geachte projecten versneld uit te voeren. Daarbij wordt ook het Toeristisch Programma Friese Wadden tegen het licht gehouden om te kijken of het nog voldoende actueel is en of op punten aangepast moet worden aan ontwikkelingen. Bij de gemaakte keuzes spelen ook het gemeentelijke toeristisch beleid en een gecombineerde/integrale aanpak een rol.

Werk in uitvoering

In 2014 en 2015 is een aantal quick wins uit het TPFW uitgevoerd of in gang gezet:

- Verbeteren strandovergangen
- Drijvende steiger jachthaven Ameland
- Herinrichting van haven Terschelling
- Verduurzaming sportcomplex / zwembad Vlieland
- Elektrisch vervoer Terschelling
- Vernieuwbouw/verduurzaming zwembad Schiermonnikoog
- Reconstructie omgeving veerdam Vlieland
- Reconstructie verbindingsweg Ameland
- Herinrichting dorp Lies, Terschelling
- Toeristisch beleidsplan Vlieland

1.3 Gemeentelijk beleid

Vlieland heeft in 2014, in nauwe samenwerking met de VVV en het MKB, nieuw toeristisch beleid vastgesteld, 'Natuurlijk Vlieland'. Schiermonnikoog, Ameland en Terschelling werken hieraan.

Ameland

Ameland zet in haar toeristisch beleid in op groei, met name via seizoenverlenging. Randvoorwaarde is dat het voorzieningenniveau en de infrastructuur minimaal op peil blijven. Ameland wil aantrekkelijk zijn/blijven voor iedere bezoeker en streeft naar een grote(re) diversiteit aan verblijfsaccommodaties. Daarnaast wil het eiland zich onderscheiden als een sportief & gezond eiland. Bereikbaarheid en ontsluiting kunnen een kwaliteitsimpuls gebruiken (veerdam, haven, entree, fiets- en wandelpaden). Naast het verbeteren van het product zet Ameland sterk in op promotie en gastheerschap. De VVV is hiervoor het uitvoerend orgaan.

Vlieland

Vlieland zet al jaren in op versterking van de infrastructuur en het voorzieningenniveau op het eiland. Het ziet dit, naast rust en natuurschoon, als de belangrijke dragers van de eilander economie, lees het toerisme (100% van afhankelijk). Voorbeelden zijn recente investeringen in de jachthaven, het zwembad, het haventerrein en de op handen zijnde (duurzame) investeringen in de basisschool en school voor voortgezet onderwijs, de bibliotheek en de ouderenhuisvesting. Bij de laatste wordt ook gekeken naar interessante zorg-toerisme combinaties.

Schiermonnikoog

Kern van het beleid van Schiermonnikoog is een duidelijker profilering van het eiland. De gemeente geeft aan dat dit reden kan zijn om projecten uit het Toeristisch Programma Friese Wadden te heroverwegen. Mogelijk komt hieruit naar voren dat projecten vervallen, nieuwe projecten aan het programma moeten worden toegevoegd om de beleidsdoelstellingen te halen of dat de prioritering moet worden aangepast.

Terschelling

Het toeristisch beleid van Terschelling dateert uit 2007. Ingezet wordt op de instandhouding van het eigen eilander karakter en de authenticiteit, gekoppeld aan een verantwoorde en beheersbare groei van het toerisme. Als onderdeel van de Terschellinger toekomstvisie, waaraan op dit moment aan wordt gewerkt, zal het huidige beleid worden geanalyseerd.

Texel

Texel werkt dit jaar aan een nieuw toeristisch beleidsplan, dat het vorige plan uit 2003 moet vervangen. Actualisering is nodig om beter in te kunnen spelen op trends en veranderende inzichten (kwaliteit, duurzaamheid, comfort, authenticiteit). Texel belegt dit jaar vier themasessies met ondernemers die grotendeels de input zullen leveren. De gemeente kijkt daarbij ook naar mogelijkheden voor combinaties van zorg en toerisme en duurzaamheid en toerisme. Dit laatste komt deels voort uit Planet Texel, dat ook de weg waarlangs de duurzame ambities gerealiseerd moeten worden levert: eenheid in diversiteit, opruimen rommel, prikkelen nieuwe investeringen, gebruiken pioniers- en juttersmentaliteit, aansluiten op natuurlijke omgeving en spelen met seizoenen.

1.4 Gemeenschappelijke uitdagingen

In de (voorbereiding op) beleidsplannen komt een aantal onderwerpen op alle eilanden terug, die ook in dit uitvoeringsprogramma worden meegenomen. Zo willen de gemeenten een rol spelen in het verbeteren van de organisatiegraad en/of het organiserend vermogen van de toeristisch-recreatieve sector. De sector bestaat op de eilanden voornamelijk uit kleine ondernemingen. Samenwerking is daarom een voorwaarde om de gewenste kwaliteitsverbetering van de eilanden als toeristische bestemming tot stand te brengen.

Voor toeristen maakt het toeristische aanbod integraal deel uit van deze bestemming, ofwel het merk 'Waddeneilanden'. Het actief ondersteunen en faciliteren van een betere samenwerking dient daarom volgens de gemeenten ook opgenomen te zijn in het toeristische beleid per eiland. Ook de upgrading, dan wel uitbreiding van de veer- en jachthaven zijn voor alle gemeenten een aandachtspunt. Evenals een goede monitoring van bezoekers en een nieuw systeem voor toeristenbelasting. Op een aantal van deze overkoepelende thema's werken de eilanden in de voorbereiding en/of uitvoering samen of staan daar voor open. Andere projecten geven ze een eigen, bij hun situatie passende, invulling. Beide worden in hoofdstuk 3 uitgewerkt.

2. Kaders toerisme Waddeneilanden

De Waddeneilanden hebben een unieke positie in de provincie Fryslân, dat geldt ook voor het beleid. Door hun bijzondere ligging, schaalgrootte en bevolkingssamenstelling (met een enorme bezoekerspiek in de zomermaanden), kennen ze voor veel beleidsterreinen een eigen aanpak. Deze is in grote lijnen neergelegd in de Streekagenda, bedoeld om projecten die bijdragen aan een sterke streek in samenhang uit te voeren. Toerisme is hierin, als afgeleide van het Toeristisch Programma Friese Wadden, meegenomen.

Maar de Waddeneilanden maken ook deel uit van grotere (bestuurlijke) eenheden, zoals de provincie, Noord-Nederland, Nederland, Europa, het samenwerkingsverband van de Waddeneilanden en, voor het toeristisch beleid van groot belang, het internationale verband van UNESCO Werelderfgoed Waddenzee. Het beleid en de regelingen van deze eenheden vormen het kader voor het toeristische beleid van de Waddeneilanden.

Gastvrij Fryslân

Gastvrij Fryslân 2014 – 2017 is het uitvoeringsprogramma Recreatie & Toerisme van de provincie Fryslân. Het beschrijft de hoofddoelstellingen van het beleid in cijfers (groei van het aantal overnachtingen, bezoekers, bestedingen en toeristische banen) en vier kernthema's: recreatieve basisinfrastructuur, internationalisering (vanwege Culturele Hoofdstad 2018), duurzaamheid en kwaliteitsverbetering en innovatie.

Voor de uitvoering van Gastvrij Fryslân kan op een aantal regelingen een beroep worden gedaan, waaronder:

- Innovatieagenda Toeristisch Fryslân: programma om de innovatieachterstand van de sector ongedaan te maken.
- Wurkje foar Fryslân: programma voor het versterken van de Friese economie, waaruit € 11,5 miljoen is vrijgemaakt voor de sector recreatie en toerisme.
- In Gastvrij Fryslân handhaaft de provincie de programmatische aanpak voor de Elfsteden, Friese Wouden, Grenzeloos Varen en de Wadden. Voor de Wadden is dit het Toeristisch Programma Friese Wadden.

Wadden van Allure

Wadden van Allure is de gezamenlijke Waddenvisie van de provincies Fryslân, Groningen en Noord-Holland voor een gecoördineerde interprovinciale inzet voor het Waddengebied om de natuurlijke kwaliteiten en de regionale economie van het waddengebied te versterken en de mogelijkheden voor de beleving van het gebied te optimaliseren.

Programmaplan Samenwerkingsverband De Waddeneilanden

Het programmaplan Samenwerkingsverband De Waddeneilanden (SDW) is opgesteld door de Gemeenschappelijke Regeling SDW: het samenwerkingsverband tussen de vijf Waddeneilanden. Door de samenwerking willen de eilanden hun bestuurskracht versterken. Het programma werkt aan vermindering van de kwetsbaarheid van de ambtelijke organisatie, vergroting van de kwaliteit van de advisering over eilandoverstijgende onderwerpen en een pro-actieve inbreng bij de totstandkoming van rijks- en provinciaal beleid.

Het programma economische zaken uit het programmaplan SDW omvat vooral de sector recreatie en toerisme en richt zich onder meer op de sterke positie van toerisme op de eilanden, de bereikbaarheid en het verbreden van de werkgelegenheid op de eilanden. Ook voor toerisme geldt, dat SDW zich beperkt tot eilandoverstijgende onderwerpen en thema's, zoals de positionering van de Waddeneilanden, belangenbehartiging en kennis delen.

Onze benadering om tot duurzaam toerisme te komen in Werelderfgoed Waddenzee

Visie

Natuurbehoud en de ontwikkeling van duurzaam toerisme gaan hand in hand in de Waddenzee als werelderfgoedbestemming. Deze relatie wordt gekenmerkt door waardering, begrip, ervaring en actieve deelname van alle betrokken partners.

Mensen die een deel van het Waddengebied bezoeken of er wonen of werken, zijn zich bewust van en waarderen de 'uitzonderlijke universele waarde' en het unieke landschap. Zij zijn vastbesloten

deze eigenschappen te behouden voor huidige en toekomstige generaties.

Lokale bedrijven en gemeenschappen profiteren zowel economisch als maatschappelijk van het kwaliteitsaanbod dat de integriteit van de Waddenzee ondersteunt, alsmede de ecologische eisen waarmee de status van werelderfgoed gepaard gaat.

Status en analyse van werkterreinen

Toerismeactiviteiten en Natuurbehoud – *Een Waddenzee-coöperatie*

Het 'Unique Selling Point' – *Eén Werelderfgoed Destinatie*

Vervoer, Accommodatie en Gastronomie – *De sleutelingrediënten voor het toerisme*

Voorlichting en Natuur- en milieueducatie – *Het gebied tot leven brengen*

Verdere Professionalisering en Kwaliteitsverbetering – *Een Gebied van Hoge Kwaliteit Creëren*

Strategische doelen

1. Zorgen dat alle stakeholders de waarden van de Waddenzee als werelderfgoedgebied op grensoverschrijdend niveau begrijpen en waarderen.

2. Zorgen dat stakeholders verantwoordelijkheid dragen voor en bijdragen tot de bescherming van de 'Uitzonderlijke Universele Waarden', door betrokken te zijn bij het beheer van toerisme en de ontwikkeling van producten.

3. Zorgen dat de toerismesector consistente communicatie en marketing biedt en het kwaliteitsaanbod van de Waddenzee als werelderfgoedbestemming onder toeristen promoot.

4. Zorgen dat natuurbehoud, toerisme en lokale gemeenschappen profiteren van de status van werelderfgoed.

Actie Plan

Bescherming van de OUV van Werelderfgoed Waddenzee

Sociaal economische en natuur-en milieuvoordelen

Duurzaam Toerisme in de Waddenzee. Als Werelderfgoedbestemming

De strategie voor duurzaam toerisme in de Waddenzee is trilateraal vastgesteld mede ondertekend door betrokken gemeenten, provincies en marketingorganisaties. Het biedt een langdurig, grensoverschrijdend kader voor de ontwikkeling van duurzaam toerisme in het hele werelderfgoedgebied. De strategie kijkt naar vijf thema's:

1. Toerismeactiviteiten en Natuurbehoud: een Waddenzeecoöperatie
2. Het Unique Selling Point: één werelderfgoedbestemming
3. Vervoer, accommodatie en gastronomie: de sleutelingrediënten voor het toerisme
4. Voorlichting en natuur- en milieueducatie: het gebied tot leven brengen
5. Verdere professionalisering en kwaliteitsverbetering: een gebied van hoge kwaliteit creëren

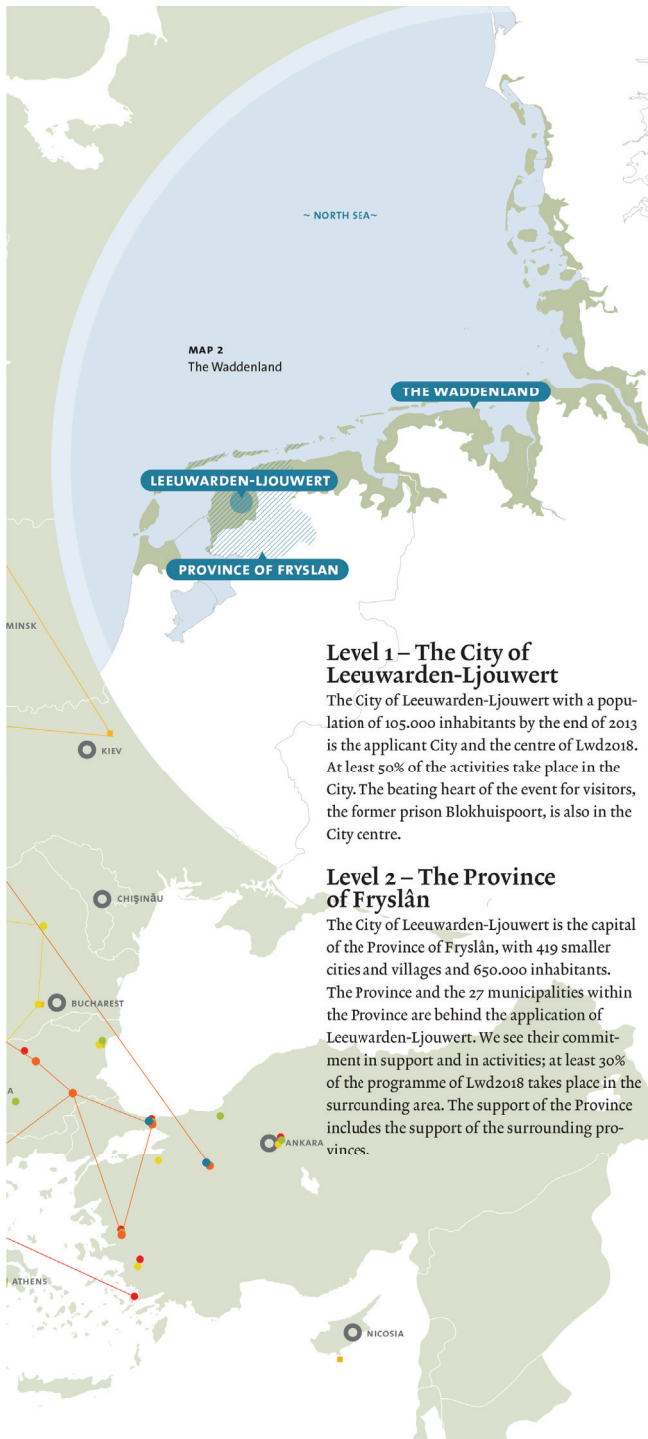
De strategie moet ervoor zorgen dat het gebied de kansen die de status van werelderfgoed biedt, kan benutten en dat duurzaam toerisme werkt.

Waddenfonds

Het Waddenfonds levert een duurzame en kwalitatieve impuls aan de ecologie en economie van het waddengebied door projecten en plannen te subsidiëren. Het Waddenfonds heeft vier hoofddoelstellingen:

- Het vergroten en versterken van de natuur- en landschapswaarden van het waddengebied
- Het verminderen of wegnemen van externe bedreigingen van de natuurlijke rijkdom van de Waddenzee
- Een duurzame economische ontwikkeling van het waddengebied en transitie naar een duurzame energiehuishouding
- Het ontwikkelen van een duurzame kennishuishouding ten aanzien van het waddengebied.

Level 1 – The City of Leeuwarden-Ljouwert

The City of Leeuwarden-Ljouwert with a population of 105.000 inhabitants by the end of 2013 is the applicant City and the centre of Lwd2018. At least 50% of the activities take place in the City. The beating heart of the event for visitors, the former prison Blokhuispoort, is also in the City centre.

Level 2 – The Province of Fryslân

The City of Leeuwarden-Ljouwert is the capital of the Province of Fryslân, with 419 smaller cities and villages and 650.000 inhabitants. The Province and the 27 municipalities within the Province are behind the application of Leeuwarden-Ljouwert. We see their commitment in support and in activities; at least 30% of the programme of Lwd2018 takes place in the surrounding area. The support of the Province includes the support of the surrounding provinces.

Level 3 – The Waddenland

One level up is what we call the Waddenland. This is a dense web of islands in the Wadden Sea Region and the built-up communities along the coast, from the northwest of the Netherlands, through Germany, to the southwest of Denmark. The area includes the Unesco protected natural heritage of the Wadden Sea and includes all the Frisian areas: West-Friesland and Midden-Friesland in the Netherlands, Ostfriesland in Germany and Nordfriesland in Germany and Denmark. We share a natural habitat, history and culture. For this reason we present Leeuwarden-Ljouwert as the capital of the Waddenlands in Lwd2018.

Level 4 – European Network

The Lwd2018 communication strategy is based on microtargeting. Preparing this bid, Lwd2018 made an inventory of all the international relations of the most important socio-cultural organisations and enterprises. Towards 2018 the various target groups that might be interested in parts of the programme, for instance ceramics-lovers, people interested in Jewish heritage or birdwatchers will be inventoried. These two lists of potential special interest groups provide a broad network that functions as the starting point for communication and co-creation in the virtual ECoC. This provides a huge network of involved people that initiate activities virtual and real in their own environment.

Level 5 – ‘Frisians’ abroad

The fifth level is geo-poetical. This area involves the strong connections with Frisians abroad. It includes approximately 700.000 Friezen om úitens who have mental and emotional bonds to both our landscape and our culture, wherever they are. The Lwd2018 ambassadors programme will largely be focussed on this group. We expect a large part of this group to be involved as visitors to, or co-creators in the virtual Lwd2018 ECoC. Many will also visit the activities.

Interreg V

Interreg V is het nieuwe subsidieprogramma van de Europese Unie voor innovatieve en duurzame interregionale projecten die Europa sterker maken. De Nederlands-Duitse grensregio is een van de regio's die een beroep kunnen doen op Interregmiddelen. In het nieuwste programma voor de regio (Interreg V) zijn drie prioriteiten aangegeven:

- Ondersteuning van onderzoek, technologische ontwikkeling en innovatie, met name voor het mkb.
- Milieubescherming en ondersteuning van duurzaam gebruik van resources (energie en CO2-reductie).
- Verbetering en uitbreiding van de samenwerking (innovatie-overleg).

Leeuwarden en Fryslân Culturele Hoofdstad 2018

Leeuwarden is in 2018 Culturele Hoofdstad van Europa. De hoofdstad voert de titel namens en voor heel Fryslân. Een van de thema's in het bidbook Lwd2018 is het verbinden van stad en platteland. Lwd2018 wil cultuur inzetten als motor voor verandering, waaronder de toekomstbestendige versterking van perifere regio's, zowel voor de mensen als de natuur. Het waddengebied is een van de niveaus waarop Leeuwarden zich als hoofdstad presenteert, vanwege de gedeelde natuurlijke omgeving, geschiedenis en cultuur. Een aantal subthema's en projecten uit het bidbook is ook waddenspecifiek, zoals Feel the Night en Sense of Place.

3. Projecten en plannen

Een aantal initiatieven uit het Toeristisch Programma Friese Wadden speelt op dit moment op alle Waddeneilanden. In sommige gevallen kunnen/willen de eilanden dit samen in gang zetten en/of uitvoeren. In een enkel geval kiezen ze voor een eigen aanpak/oplossing. Daarnaast hebben de eilanden individuele speerpunten, waarvoor ze in 2016 projecten willen uitvoeren of opzetten. Dit hoofdstuk biedt een overzicht van al deze projecten; van overkoepelende thema's naar lokale initiatieven.

3.1 Overkoepelende projecten

3.1.1 Veerhavens

Een eerste indruk, maak je maar één keer. De veerhavens en haventerreinen van de eilanden zijn niet representatief voor de kwaliteit die de eilanden hun gasten willen bieden. Ze zijn niet uitnodigend en laten de bezoeker bij slecht weer letterlijk in de kou staan. Alle eilanden hebben plannen of zijn al bezig om hun veerhaven en/of haventerrein aan te pakken. Wanneer wordt gekozen die via Masterplannen verder vorm te geven, kan de provincie hierin faciliteren.

Texel

Texel heeft in het kader van Planet Texel plannen uitgewerkt voor de upgradage van de veerhaven. De gemeente wil de uitkomsten en ervaringen graag delen met SDW.

Vlieland

Vlieland is het plan voor de herinrichting van het havenplein beschikt. De eerste stappen zijn al gezet. In 2015 wordt het plan verder uitgevoerd (quick win).

Ameland

Het verhogen van de veerdam van Ameland maakt deel uit van het Deltaplan. De veerdam staat gemiddeld zo'n acht keer per jaar onder water. Samen met Rijkswaterstaat gaat de gemeente deels nieuwe kadewanden aanleggen. Met Wagenborg wil zij ook de inrichting en bereikbaarheid verbeteren. De gemeente heeft een masterplan ontwikkeld voor het vweer- en jachthavengebied. Dit plan omvat een gefaseerde ontwikkeling en herinrichting van het gehele gebied.

Schiermonnikoog

De veerdam op Schiermonnikoog heeft verschillende eigenaren. Grootschalige ingrepen, onder meer om de bereikbaarheid te verbeteren, zijn op dit moment niet haalbaar. De gemeente wil wel beperkte maatregelen nemen om de veerdam toeristvriendelijker te maken. Zij denkt hierbij vooral aan de aankleding. Het doel is op een creatieve manier de toerist meer welkom te heten en te informeren over werelderfgoed Waddenzee (2015 planvorming, 2016-2018 uitvoering).

Terschelling

Terschelling wil het haventerrein ingrijpend herinrichten, zowel vanwege de toekomstige bereikbaarheid en veiligheid met oog op de klimaatverandering als om de logistiek en gastvrijheid voor bezoekers te verbeteren. Met de aanpak van de veerhaven neemt de gemeente ook de haven voor de bruine vloot mee. Hier is veiligheid een aandachtspunt. De bruine vloothaven wordt druk bezocht en is een belangrijke trekker van toeristen.

Terschelling heeft voor de realisatie van de plannen een investeringsfonds in het leven geroepen. In 2015 wil de gemeente de keuze maken wat ze wanneer gaat doen. Daarbij wil ze zo veel mogelijk aansluiten op en combineren met regulier onderhoud, omdat dat kosten bespaart en efficiënt is. Ook de agenda's van andere actoren spelen een rol in de keuzes, waaronder die van Rijkswaterstaat.

3.1.2 Jachthavens

Alle eilanden hebben te maken met verslibbing van de jachthaven, al is dit voor het ene eiland een complexer probleem dan voor het andere. Schiermonnikoog moet hiervoor hoge kosten maken. Voor de andere eilanden geldt dit minder. Zij staan wel open voor het zoeken naar nieuwe, innovatieve oplossingen om de vaste kostenpost op de jaarlijkse begroting terug te brengen.

Schiermonnikoog

Schiermonnikoog heeft bij het verplaatsen van het baggerslib te maken met Natura2000-richtlijnen. Dat maakt het baggeren duur. De gemeente ziet hiervoor het liefst een structurele oplossing (middelen). Schiermonnikoog wil de eigen jachthaven graag op peil houden omdat hij een vaste bezoekersstroom oplevert. Dit is voor de gemeente echter niet op te brengen. Gezien de urgentie, ziet Schiermonnikoog meer in een financiële oplossing dan in een innovatief project, waarvan de uitkomst niet vaststaat.

Terschelling

Dit geldt met name voor Terschelling, dat in de toekomst wel te maken kan krijgen met hogere kosten door de ophoging van de plaat. De gemeente heeft plannen om de oesterbank af te graven om het doorstromend vermogen van de haven te vergroten. Dit zou de plaat ook aantrekkelijk houden voor watersporters. De vraag is echter welke systeemwijzigingen optreden door afgraving en of de oesterbank gezien de samenstelling mag worden afgegraven. Hiernaar wordt

een studie gedaan. Daarnaast onderzoekt Terschelling de mogelijkheden om de jachthaven binnen het bestemmingsplan te verbeteren met behoud van het aantal ligplaatsen. Schepen liggen nu gestapeld in de jachthaven. Dit is een ongewenste situatie. De markt vraagt namelijk om meer kwaliteit in de vorm van aparte dokjes met vingerpielen. Dit vraagt echter meer ruimte.

Vlieland

De jachthaven is een aantal jaar geleden voor € 10 miljoen opgeknapt, bijdrage gemeente € 3 miljoen. De Stichting Aanloophaven Vlieland wil het huidige aantal ligplaatsen (280) uitbreiden met 50 om de groeiende groep watersporters die het binnenwater verruilt voor buitenwater te kunnen bedienen. Dit is ook van belang voor de veiligheid, omdat zij anders op het Wad droogvallen.

Ameland

De jachthaven van Ameland is toe aan upgrading en uitbreiding. De jachthaven is niet altijd veilig bereikbaar en ook de ligging is niet ideaal, nabij de veerbootsteiger. De eerste verbetering is als quick win doorgevoerd met de realisatie van een drijvende steiger. Ameland heeft dit voorjaar een masterplan voor de jachthaven en veerhaven uitgewerkt. Kern en bijzonderheid van dit plan is de combinatie van natuurontwikkeling en een (beperkte) uitbreiding van de jachthaven. Een en ander moet nog worden getoetst aan de Natuurbeschermingswet. De uitvoering van het project wordt afgestemd op de noodzakelijke werkzaamheden door Rijkswaterstaat aan de veerdam en de uitvoering van het dijkversterkingsplan, zodat werkzaamheden elkaar niet in de weg zitten.

Culturele Hoofdstad

De eilanden hebben verschillende ideeën en plannen om aan te sluiten bij Culturele Hoofdstad 2018. Eilandbreed is bijvoorbeeld het thema 'duisternis' kansrijk.

Schiermonnikoog heeft ideeën om in 2018 iets te doen met haar jaarlijkse kamermuziekfestival, mogelijk in combinatie met literatuur en poëzie. Schiermonnikoog wil zich in 2018 presenteren als het eiland van de klassieke kunsten en 'mooie cultuur'.

Ameland en Vlieland zijn nog niet concreet bezig met 2018. Voor de hand ligt dat ze bestaande festivals en evenementen, als ITGWO (Vlieland), Kunstmaand Ameland en het MadNes festival prominent op het programma zetten.

Op Terschelling wordt gewerkt aan het project Sense of Place. De gemeente kijkt hoe zij hier met andere initiatieven op kan aansluiten.

3.1.3 Schelpenpadennetwerk

Voor bezoekers van de Waddeneilanden horen schelpenpaden bij het waddengevoel. De schelpenpadennetwerken op de eilanden (op Texel, Terschelling, Vlieland en Ameland grotendeels eigendom van en in beheer bij Staatsbosbeheer, op Schiermonnikoog bij Natuurmonumenten) zijn echter duur en arbeidsintensief in onderhoud. Daarnaast voldoen ze niet meer aan de eisen van deze tijd. Door de populariteit van de elektrische fiets en het toenemend aantal oudere toeristen dat er gebruik van maakt, is er behoefte aan bredere paden. Gemeenten zien voor de eilanden de meerwaarde van schelpenpaden qua uitstraling en belevingswaarde. De beheerders kijken naar alternatieven, waaronder beton. De uitkomst staat nog niet vast, wel is duidelijk dat een deel van het padennetwerk de komende drie jaar verbreed moet worden.

Een gezamenlijk optrekken in SDW-verband lijkt bij dit project op zijn plaats, waarbij ook gekeken kan worden naar duurzame alternatieven.

3.1.4 Verblijfsaccommodaties

De eilanden werken aan de transitie van verblijfsaccommodaties. Ameland streeft bijvoorbeeld naar een grotere diversiteit. Het aanbod aan B&B blijft achter bij de potentie van dit segment. Daarnaast zou de gemeente graag zien dat er een (kleinschalige) vergader- en congresaccommodaties wordt gerealiseerd. Ook is er wat haar betreft ruimte voor nieuwe hotels. In het bestaande aanbod kunnen met name de kampeerboerderijen een kwaliteitsimpuls gebruiken. De gemeente wil samen met de ondernemers de knelpunten en oplossingen in kaart brengen om in 2016 het initiatief te nemen tot en voorwaarden te scheppen voor verbetering van de kwaliteit en het comfort.

Vlieland en Texel werken aan nieuwe concepten voor duurzame verblijfsaccommodaties. Texel maakt hierbij gebruik van de uitgangspunten van Planet Texel en pleit onder meer voor verdunning van de vakantieparken en het gebruik van aangrenzende terreinen voor duurzame (semi)permanente verblijfsvoorzieningen. Op Vlieland heeft Camping Stortemelk fors geïnvesteerd in gebouwen, paden, duurzame voorzieningen en meer comfort (tenthuisjes).

In 2016 wil Stortemelk vijftien zelfvoorzienende boshuisjes (ecolodges) realiseren aan de (bos)randen van de camping. Deze moeten meer comfort en luxe bieden dan de aanwezige tenthuisjes en daarmee bijdragen aan seizoensverlenging van de camping. De boshuisjes zijn niet alleen duurzaam in gebruik, maar worden ook duurzaam ontwikkeld. Op termijn moeten er vijftig huisjes zijn gebouwd.

Terschelling en Schiermonnikoog hebben accommodaties niet expliciet op de agenda staan, maar streven naar een toekomstbestendige toeristische sector waaronder ook de verblijfsaccommodaties vallen. Op Terschelling kunnen deze, evenals het overige aanbod, een kwaliteitsimpuls gebruiken. Het aanbod dient verbreed te worden om goed aan te blijven sluiten op de vraag. Zo heeft Terschelling een overaanbod aan campingplaatsen. De gemeente ondersteunt samenwerking tussen ondernemers en stimuleert een verdiepingsslag. Komend jaar wil zij hiervoor een toekomstvisie opstellen, waarbij de bevolking interactief wordt betrokken.

Op Schiermonnikoog is een deel van de kampeerboerderijen gemoderniseerd en geschikt gemaakt voor 'nieuwe' doelgroepen als zakelijke gezelschappen en extended families. Andere eigenaren kiezen er bewust voor de kampeerboerderij sober te houden. Dit zijn ideale, want niet dure, locaties voor voor introductieweken, schoolreisjes e.d. Of op Schiermonnikoog andere verblijfsaccommodaties transitie behoeven, wordt duidelijk uit de toeristische visie waaraan de gemeente werkt. Hierin wordt opgenomen in hoeverre het aanbod aansluit op de (gewenste) vraag).

3.1.5 Bezoekerscentra

De bezoekerscentra op de eilanden zijn belangrijk om de waddenbeleving en het verhaal van Werelderfgoed Waddenzee te vertellen. Een aantal centra is echter gedateerd. Vlieland gebruikt 2015 voor een onderzoek naar (ver)nieuwbouw van het gedateerde bezoekerscentrum Noordwest dat met een dalend aantal

bezoekers te kampen heeft. Het jaar daarop gaat de (ver)nieuwbouw ook in uitvoering.

Terschelling werkt samen met Rijkswaterstaat en Staatsbosbeheer aan plannen voor de Tonnenloods en omgeving. De gemeente wil hier een nieuw bezoekerscentrum realiseren dat een natuurlijke eerste 'stap' is voor elke toerist die het eiland aan doet: de 'openbare voorkant' van het eiland. Het bezoekerscentrum moet zowel informatie bieden over wat er op de rest van het eiland te zien en te beleven is, maar ook zelf een 'ervarium' zijn. Het doel is de plannen voor de Tonnenloods in 2016 rond te krijgen.

Schiermonnikoog heeft al een bezoekerscentrum. Het eiland denkt wel na over de toekomstbestendigheid van dit centrum. Ameland, dat ook al een bezoekerscentrum heeft, ziet mogelijkheden voor een (extra) centrum bij het museumhaventje aan de Ballumerbocht, waar de komende drie jaar wordt gewerkt aan dijkversterking. De semi-permanente bebouwing die hier voor de dijkversterking wordt gerealiseerd, zou ook als bezoekerscentrum kunnen fungeren. Hiermee krijgt de museumhaven faciliteiten die nu ontbreken (informatiecentrum, toiletvoorziening).

Texel heeft in Ecomare een mooi en drukbezocht bezoekerscentrum. Het eiland heeft daarom geen plannen voor het centrum zelf, maar wil wel graag samen met de andere eilanden optrekken om informatie over Werelderfgoed Waddenzee af te stemmen en te delen.

Krimp en ontgroening

De eilanden hebben te maken met krimp en ontgroening. Ze onderzoeken hoe ze hierop kunnen inspelen, bijvoorbeeld door het woningaanbod aan te passen en de vrijkomende ruimte aantrekkelijk in te vullen. Schiermonnikoog loopt hierin voorop. Hier worden vanuit de quick wins onder andere doorstroomwoningen gerealiseerd, kwalitatief hoogwaardige woningen voor bewoners die nog niet zeker weten of ze op het eiland willen (blijven) wonen. Terschelling wil ook ruimtelijke en sectorale plannen ontwikkelen om te anticiperen op de krimp. De eilanden kijken voor aanknopingspunten voor een antwoord op de demografische ontwikkelingen naar de Deense en Duitse eilanden.

Waddengebied in oorlog

Met het project

Waddengebied in oorlog is een begin gemaakt met de ontsluiting en het beleefbaar maken van het militair cultuurhistorisch erfgoed uit de Tweede Wereldoorlog op alle waddeneilanden. Op Terschelling kwam deelname aan het project voort uit een lokaal initiatief. Hier zijn ook plannen voor uitbreiding. De gemeente wil de Tigerstelling ontwikkelen. Dit gebeurt in fases. De eerste fase is nagenoeg afgerond en er zijn plannen voor het vervolg.

Naast de lokale initiatieven wordt waddenbreed gewerkt aan herstel van de Atlantikwall. Hiervoor wordt in 2015 een aanvraag ingediend bij het Waddenfonds.

3.1.6 Elektrisch bagagevervoer

De eilanden willen graag een vorm van elektrisch bagagevervoer. Hiervoor willen ze samenwerken met de rederijen. Doeksen heeft door het Cartsesius Instituut en de TU Delft al eens een verkennend onderzoek laten uitvoeren naar de mogelijkheden van 'deur-tot-deur-bagagevervoer'. Dit bleek toen voor de rederij alleen een stap te ver. Zij heeft nu wel in haar plannen staan om samen met de gemeenten een systeem voor elektrisch bagagevervoer op te zetten. Te beginnen met transport vanaf de veerterminal in Harlingen tot de eilandbestemming. Hiermee houdt zij al rekening bij de aanschaf van twee nieuwe schepen.

Voor Ameland is bagagevervoer een belangrijk item, waarbij de gemeente inzet op vervoer van huis tot vakantieadres. De gemeente zet in op de gezamenlijke ontwikkeling van een nieuw, duurzaam vervoersconcept. Tegengestelde belangen belemmeren dit vooralsnog.

Ook Schiermonnikoog wil graag een goede oplossing voor bagagevervoer. De afgelopen jaren heeft een ondernemer elektrisch bagagevervoer aangeboden, maar dit project is onlangs gestopt omdat het niet rendabel bleek. Als er een goed plan ligt, wil de gemeente kijken of dit op het eiland kan worden overgenomen.

3.1.7 Monitoring

Het gebrek aan adequate cijfers en bezoekersgegevens over onder meer de waardering van de eilanden los van elkaar en het Waddengebied (inclusief Waddenzee en Waddeneilanden) als bestemming, wordt door alle eilanden als problematisch aangemerkt. De behoefte aan relevante en betrouwbare data is groot. De eilanden willen samenwerken om een methodiek of technologie te ontwikkelen die in betrouwbare cijfers kan voorzien.

Voor Schiermonnikoog zijn goede data een hoge prioriteit. Op dit moment onderzoekt zij samen met ondernemers VVV en Rabobank in hoeverre de gewenste gegevens kunnen worden gegenereerd. Ook Vlieland wil, al dan niet samen met de andere eilanden een betrouwbaar instrument laten ontwikkelen om de bezoeker beter te leren kennen. Terschelling maakte altijd gebruik van het TROM-onderzoek. En zit samen met Vlieland continu digitale vragenlijsten uit bij bezoekers.

Ameland sluit het liefst aan bij de monitoring van de provincie, waarbij ook per eiland gegevens opgevraagd moeten kunnen worden. De voorkeur gaat uit naar een systeem waarmee ondernemers en marketingorganisaties ook uit de voeten kunnen (zie 3.1.8).

Nichemarkten

De eilanden zien een aantal nichemarkten die zij verder willen ontwikkelen.

Voor Vlieland zijn dit bijvoorbeeld vogelaars en wandelaars. De gemeente wil georganiseerde activiteiten voor deze doelgroep stimuleren om de bijzonder vogelrijkdom en natuur van het eiland te promoten en te benutten.

Schiermonnikoog is trots op de uitstraling rust, ruimte en natuur. Daarnaast wil ze haar reputatie van kunst- en cultuureiland versterken.

Voor Terschelling is cultuurtoerisme een belangrijke nichemarkt, zowel cultuurhistorie als cultuur van nu. Ook zakelijk toerisme, duurzaam toerisme en zorgtoerisme ziet het eiland als kansrijk. Met name de diverse evenementen blijken succesvol en hebben het vakantie seizoen verbreed.

Ameland richt zich met een nieuw duurzaam kuuroord op de locatie van het oude zwembad bij Nes op de wellness toerist. Het eiland overweegt om de 'bad-status' te behalen. Ook andere eilanden staan open voor ontwikkelingen op dit terrein - mogelijk in combinatie met zorgtoerisme - ze laten dit echter over aan de markt, die op dit moment op de andere eilanden geen mogelijkheden zien een kuuroord of wellnesscentrum te realiseren en exploiteren.

3.1.8 Toeristenbelasting

Schiermonnikoog richt zich op de prijselasticiteit van de toeristenbelasting. Terschelling en Ameland willen de toeristenbelasting vernieuwen. Ameland wil hiermee in 2016 aan de slag. Zij kijkt daarbij naar Norderney, waar de belasting bij het bootkaartje in zit. Het eiland wil met de vernieuwing van het systeem van innen ook data verzamelen over bezoek en verblijfsduur. Daarnaast wil ze de uitgaven aan en inkomsten van toerisme meer in balans brengen. Met de middelen die zij hiermee extra binnenkrijgt, overweegt ze gratis openbaar (elektrisch) vervoer in te voeren.

3.1.9 Organisatiegraad en –vermogen R&T

De toeristische sector op de eilanden bestaat voor het overgrote deel uit kleine (familie)bedrijven. De organisatiegraad wisselt sterk per eiland, maar alle eilanden willen de samenwerking tussen ondernemers stimuleren en ondernemen hiervoor zelf actie. Zij ondersteunen ondernemersorganisaties en nemen het voortouw in samenwerkingsverbanden en -projecten

De gemeente Ameland organiseert bijvoorbeeld met en voor de lokale ondernemers jaarlijks meerdaagse trips naar buitenlandse (toeristische) bestemmingen. Om nieuwe ideeën op te doen, maar vooral ook om de band tussen de deelnemers te verstevigen.

De organisatiegraad op dit eiland is dan ook groot en met name de VVV fungeert als uithangbord voor de eilander (horeca)ondernemers. Vlieland gaat een coördinator aantrekken als trekker voor toerisme en evenementen (onder de paraplu van de VVV).

Schiermonnikoog wil de kansen benutten die een nauwere samenwerking tussen ondernemers op verschillende eilanden en op de vaste wal - en met name de sterke in ontwikkeling zijnde haven van Lauwersoog - biedt om aantrekkelijke arrangementen samen te stellen. Schiermonnikoog is een geliefde tussenstop voor zeilers die vanaf de vaste wal verder het wad op willen. De gemeente wil ondernemers en de VVV's stimuleren samen te werken om doelgroep arrangementen aan te bieden.

Op Terschelling functioneert een recreatieplatform. In dit platform is de toeristische sector breed vertegenwoordigd. Het platform doet aan wederzijdse informatieoverdracht en raadpleging. Het speelt daarnaast een adviserende rol. De eilanden willen graag gezamenlijk werken aan cursussen of workhops in bijvoorbeeld gastheerschap. Dit voornemen sluit aan bij de Duurzaam toerisme strategie van het werelderfgoed Waddenzee.

3.1.10 Marketing/promotie

Alle eilanden geven aan dat marketing en promotie belangrijke aandachtspunten zijn. Omdat de nieuwe provinciale marketingorganisatie hiervoor verantwoordelijk is en - samen met de VVV's van de waddeneilanden - plannen en projecten uitzet, wordt dit onderwerp in dit uitvoeringsprogramma buiten beschouwing gelaten.

Overzicht (koepel)projecten

O = onderzoek
 V = voorbereiding
 U = uitvoering 2015 ->

Initiatieven	Vlieland	Ameland	Schiermonnikoog	Terschelling	Texel
Transitie verblijfsaccommodaties	V	O	O	O	O
Welnessvoorzieningen		V			
Verbeteren routenetwerken	O	O	O	O	O
Verbeteren strandovergangen	U	U	U (2015 gereed)	U	
Ontwikkeling outdoorvoorzieningen		O			
Ontwikkeling bezoekerscentrum	O	O	O/V	O	
Upgrading veerhaven/havenplein	U	O		O	V
Upgrading/uitbreiding jachthaven	O	O		O	O
Upgrading openbare ruimte/hist.karakter		O	U		V
Digitalisering waddeneilanden		V			
Ontwikkeling nichemarkten	O	O	O	O	
Ontwikkeling zorgtoerisme	O				O
Ontwikkeling duurzaam transport	O	O		O	
Milieu/baggerproblematiek	O	O	O	O	O
Lokale energieproductie (icm toerisme)		O			O
Actualiseren toeristisch beleid		O	O/V	O	V
Toeristische data (verzamelen&volgen)	U	O	O	U	
Moderniseren toeristenbelasting	O	V	O	O	
Meeliften Lwd2018		O	O	O	

3.2 Herinrichting en herstructurering

De gemeenten op de Waddeneilanden investeren continu in de infrastructuur en de woon-, werk- en leefomgeving op het eiland; ook met het oog op hun aantrekkelijkheid en de aantallen bezoekers die ze elk jaar op het eiland krijgen. Een aantal projecten en plannen staat voor dit een volgend jaar op de agenda.

Op Schiermonnikoog wordt gewerkt aan herstructurering van het dorp en de strandovergang aan de Badweg.

Ameland wil een aantal verbeteringen doorvoeren in en rond Nes, waaronder de jachthaven en de openbare ruimte van het dorp. Zo wordt het dorp autoluw gemaakt door extra parkeerterrein te realiseren. Ook wil de gemeente iets doen aan het zicht op het bedrijventerrein NES. Hiervoor probeert zij de ondernemers mee te krijgen.

Texel wil de dorpsstraten van Den Burg en De Koog herstructureren en de haven Oude Schild toekomstbestendiger maken.

3.3. Projecten en individuele eilanden

Niet alle projecten zijn onder een overkoepelend thema samen te brengen. Deze projecten worden hieronder per eiland benoemd:

Terschelling

Op Terschelling is Oerol op zoek naar een nieuw festivalterrein. Samen met Staatsbosbeheer en de gemeente zoekt zij een geschikte locatie om een duurzaam permanent terrein in te richten.

Ook zijn er op Terschelling plannen voor het aanleggen van een ecologische golfbaan, waarbij gebruik wordt gemaakt van de natuurlijke omgeving. De Golfvereniging van het eiland heeft hiervoor een stichting opgericht die de golfbaan gaat exploiteren. Op dit moment worden de plannen voor de baan samen met een architect en ecooloog ontwikkeld. Staatsbosbeheer heeft een locatie aangewezen. De golfbaan blijft openbaar gebied. In 2015 moeten alle plannen rondkomen.

Staatsbosbeheer begint dit jaar aan de tweede fase van het project seinpaalduin. In de eerste fase is het uitzicht vanaf het duin hersteld en is het duin beter ontsloten met een familiepad. In de volgende fase wordt op het duin een 18 meter hoge houten kaap gerealiseerd, die verwijst naar de geschiedenis van het eiland.

Tot slot wil Terschelling met hulp van een externe buitenstaander de museumstructuur op het eiland optimaliseren. De musea voeren nu allemaal een eigen koers. Het doel is de structuur door een betere samenwerking en afstemming robuuster te maken en daarmee de kwaliteit te verbeteren.

Ameland

Voor Ameland is de ontwikkeling van de Waddencampus een belangrijk project. De campus biedt studenten, docenten en onderzoekers van verschillende kennisinstituten de mogelijkheid op Ameland onderzoek te doen en kennis te vergaren. Het primaire doel is diversificatie van de werkgelegenheid door educatie en innovatie naar het eiland halen. Daarnaast heeft het een toeristische component omdat de deelnemers in projecten kennis maken met het eiland en omdat de Waddencampus het eiland met zijn activiteiten en ideeën aantrekkelijker maakt en spin-off kan genereren: Ameland als proeftuin voor innovatie.

Ameland wil zich verder profileren als sporteiland. Hiervoor wil het de komende jaren onder meer het bestaande routenetwerk uitbreiden met men- en ruiterspaden en met ATB-routes.

Schiermonnikoog

Schiermonnikoog zet themamaanden in om het seizoen te verlengen, zo is november op Schiermonnikoog wandelmaand. De gemeente neemt voor de ontwikkelingen van themamaanden niet zelf het initiatief, maar ondersteunt en faciliteert bewoners en ondernemers die hiermee aan de slag willen.

Verder richt Schiermonnikoog zich in 2016 vooral op het ontwikkelen van een nieuwe toeristische visie, die ervoor moet zorgen dat het eiland zich scherper profileert, zodat het toeristisch aanbod op bepaalde doelgroepen kan worden afgestemd en daarmee onderscheidender wordt.

Vlieland

De gemeente Vlieland heeft de afgelopen jaren al veel geïnvesteerd in het voorzieningenniveau. De gemeente zet ook komende jaren in op het verder versterken van de infrastructuur en het voorzieningenniveau in de vorm van een nieuwe basisschool, met bibliotheek, en zorgvoorzieningen voor ouderen.

Daarnaast zet de gemeente zich in voor de realisatie van boshuisjes (2016) aan de rand van camping Stortemelk en het op korte termijn aantrekken van een coördinator toerisme waarvoor formatie is vrijgemaakt. Via deregulering en stimulering wil de gemeente particulier initiatief ondersteunen bij het uitbreiden en vooral ook upgraden van verblijfsaccommodaties. Dit mede met het oog op 2018 en de gestage groei van de bezoekersaantallen de afgelopen vijf jaar (van 150.000 in 2010 naar 185.000 in 2014).

	Budget derden in €	Toeristische doelen	Bijdrage prov. max 50%	Gezamenlijk	TPFW	Opmerkingen
	-	-	-			eventuele bijdragen worden vastgesteld na aanlevering van een plan
	-	-	50%			voor de recreatieve infrastructuur op de eilanden, inclusief onderhoud, wordt een totaalplan opgesteld
	-	-	10%			bijdrage vergelijkbaar met waddenfonds
	-	-	-			
	-	-	50%			voorkeur voor een gezamenlijke aanpak, anders max. 50% per eiland
	-	-	50%			provincie organiseert overleg met rederijen
	-	-	-			
	-	-	-			
	-	-	-			
	-	-	50%			uitvoeringskosten worden op basis van een onderzoek bepaald

Ameland

I = Initiatieffase (inventarisatie, onderzoek, planontwikkeling, budgettering)

V = Voorbereidingsfase (aanbesteding, vergunningverlening, contracten)

U= Uitvoeringsfase (realisatie)

	Status	Prioriteit	Projecteigenaar	Partners	Budget eiland in €			
					2015	2016	2017	2018
Transitie kampeerboerderijen	V	+	Vereniging groepsverblijven	gemeente/prov.	5.000	10.000	10.000	-
Stimuleren/faciliteren kleinschalige vergader/congresvoorziening en kwaliteitsverbetering verblijfrecreatie	I	-	gemeente	ondernemers	-	20.000	20.000	20.000
Realisatie kuuroord Nes	V	+	Westcord	ondernemer/...	-	25.000	-	-
Herinrichting Vlijen (recreatiegebied)	V	+/-	gemeente	wetterskip/gemeente	-	-	100.000	-
Herinrichting veerhaven	V	+/-	gemeente	RWS/Wetterskip Fryslan	10.000	250.000	250.000	-
Revitalisering jachthaven	V	+/-	gemeente	Leye gat	-	-	350.000	350.000
MTB routes	I	-	gemeente		-	5.000	-	-
Herinrichting openbare ruimte Nes	V	+	gemeente	Dorpsbelang Nes	20.000	240.000	240.000	-
Revitalisering fietspaden	I	+	gemeente	gemeente / SBB	-	-	170.000	-
Uitbreiding men- en ruiterroutes	I	+/-	gemeente	Hippisch platform	-	3.500	-	-
Herbouw Camminghaslot in 3D + digitalisering oud Ameland	V	+/-	Oud Ameland		5.000	10.000	10.000	-
Realisatie waddencampus	V	+	gemeente	Noordelijke onderwijsinstellingen	25.000	100.000	100.000	-
Onderzoek realisatie bezoekerscentrum Ballumerbocht	I	+/-	gemeente	museumhaven/Wetterskip/aannemer	2.500	20.000	-	-
Elektrisch bagagevervoer	I	-	gemeente	Wagenborg/SDW	-	10.000	30.000	-
Baggerproblematiek haven	I	+/-	gemeente	SDW/RWS/	-	5.000	5.000	5.000
Nieuw toeristisch beleidsplan	I	+	gemeente	VVV/ondernemers	10.000	15.000	-	-
Moderniseren toeristenbelasting (technisch systeem)	V	+	gemeente		5.000	30.000	65.000	-
Elektrisch openbaar vervoer	I	+/-	gemeente	Provincie	-	5.000	-	-
Bad status Ameland	I		gemeente	Provincie / Westcord / VVV	-	25.000	25.000	-
Culturele hoofdstad / Gameland	I		Gameland	prov / gem / MadNes	-	5.000	10.000	20.000
Upgrading vliegveld	I		gemeente		-	-	100.000	-
Golfbaan in combinatie met natuurontwikkeling	I		golfvereniging	gemeente / provincie / SBB	-	-	-	-
Entree van Ameland	I	?	gemeente		-	-	-	-
Totaal					82.500	778.500	1.485.000	395.000

	Budget Provincie Fryslân in €				Budget derden in €	Toeristische doelen	Bijdrage prov. max 50%	Gezamenlijk	TPFW	Opmerkingen
	2015	2016	2017	2018						
	20.000	90.000	90.000	-	400.000	+++	50% (€200.000)		I.a.3	
	-	50.000	50.000	50.000	420.000	+	-	x	I.a.2	Ameland neemt het initiatief
	-	50.000	-	-	8.000.000	++	0		I.b.1	bekostiging in principe door de ondernemer
	-	-	200.000	-	-		-			geen provinciale taak
	10.000	500.000	500.000	-	-	++	-	x	I.b.22	aan de hand van een Masterplan, waarvoor een financiële constructie wordt gezocht
	-	-	700.000	700.000	25.000	++	-		I.e.13	zie herinrichting haven
	-	15.000	-	-	10.000	+++	max 50%	x		voor de recreatieve infrastructuur op de eilanden, inclusief onderhoud, wordt een totaalplan opgesteld
	-	500.000	500.000	-	-		0			herinrichting door de gemeente
	-	-	340.000	-	-	+++	50%	x		zie MBT routes
	-	7.000	-	-	-	+++	-	x	I.b. 7 en 9	zie MBT routes
	20.000	20.000	20.000	-	30.000	+	-			IMF
	50.000	200.000	200.000	-	1.000.000	++	-			via cofinanciering Waddenfonds
	5.000	40.000	-	-	50.000		-			IMF
	-	20.000	60.000	-	240.000	+++	50% (€80.000?)	x	II.c.2	provincie organiseert overleg met rederijen
	-	10.000	10.000	10.000	-	+++	(€30.000)		III.e.1	uitvoeringskosten worden op basis van een onderzoek bepaald
	10.000	15.000	-	-	5.000		0		IV.d.2	financiering door de gemeente
	5.000	30.000	65.000	-	-	+++	50% (€15.000)	x	IV.a.4	voorkeur voor gezamenlijke aanpak, anders max. 50% per eiland
	-	20.000	-	-	-	+++	(€20.000)	x	II.c.2	wordt meegenomen in aanbesteding OV, in overleg met afd. Duurzaamheid
	-	50.000	50.000	-	100.000	++	0			provincie overweegt bijdrage
	-	5.000	10.000	20.000	100.000		-			interreg project in voorbereiding
	-	-	200.000	-	-	+?	-			
	-	-	-	-	-		-			ontwikkeling in samenwerking met koepelnotitie
	-	-	-	-	-	++	-		I.b.22	aan de hand van een Masterplan, waarvoor een financiële constructie wordt gezocht
	120.000	1.622.000	2.995.000	780.000	10.380.000		265.000			

I = Initiatieffase (inventarisatie, onderzoek, planontwikkeling, budgettering)

V = Voorbereidingsfase (aanbesteding, vergunningverlening, contracten)

U = Uitvoeringsfase (realisatie)

Schiermonnikoog

	Status	Prioriteit	Projecteigenaar	Partners	Budget eiland in €			
					2015	2016	2017	2018
Verbeteren/onderhouden/verbreden fietspaden					-	-	-	-
Ontwikkeling nichemarkten (kunst & cultuur)	I	+	gemeente	kunst- en cultuurorganisaties	-	5.000	-	-
Baggerproblematiek jachthaven duurzaam oplossen					-	-	-	-
Monitoring eilandbezoek					-	-	-	-
Moderniseren toeristenbelasting-> voor ons 'onderzoek prijselasticiteit'					-	-	-	-
Aanbieden arrangementen					-	-	-	-
Cursussen gastheerschap organiseren voor alle eilanders	I	-	gemeente		-	10.000	-	-
Faciliteren themamaanden	I	+/-	gemeente	organisaties, ondernemers	-	5.000	-	-
Toeristische visie en beleid actualiseren*	I/U	++	gemeente	VVV, SOV	10.000	-	-	-
Elektrisch bagagevervoer					-	-	-	-
Onderzoek naar planologische belemmeringen/natuurwetgeving rondom recreatie-uitbreiding bijvoorbeeld om meer mogelijk te maken op activiteitenstrand					-	-	-	-
Ruiterroutes					-	-	-	-
Bezoekerscentrum			gemeente	natuurmonumenten	-	500.000	-	-
Te verwachten projecten die voortkomen uit de nog op te stellen toeristische visie	I	++	gemeente	diversen	-	10.000	-	-
Totaal					10.000	530.000		

*Bijdrage voor toeristische visie en beleid eventueel bespreken in de stuurgroep

	Budget Provincie Fryslân in €				Budget derden in €	Toeristische doelen	Bijdrage prov. max 50%	Gezamenlijk	TPFW	Opmerkingen *
	2015	2016	2017	2018						
	-	-	-	-	-		50%	x		* Waar mogelijk heeft een gezamenlijke aanpak de voorkeur.
	-	5.000	-	-	5.000	+++	-		II.b.4	voor de recreatieve infrastructuur op de eilanden, inclusief onderhoud, wordt een totaalplan opgesteld
	-	-	-	-	-		50%	x		uitvoeringskosten worden op basis van een onderzoek bepaald
	-	-	-	-	-		-			
	-	-	-	-	-		50%	x		voorkeur voor een gezamenlijke aanpak, anders max. 50% per eiland
	-	-	-	-	-		-			
	-	10.000	-	-	10.000	+++	50%		II.c.1	koppelen aan Interreg
	-	5.000	-	-	5.000	+++	-			IMF
	5.000	-	-	-	-		50%		IV.d.2	financiering door gemeente
	-	-	-	-	-		-	x	II.c.2	provincie organiseert overleg met rederijen
	-	-	-	-	-		50%			taak van de gemeente
	-	-	-	-	-		10%	x	I.b. 7 en 9	
	-	-	-	-	500.000		-			bijdrage vergelijkbaar met waddenfonds
	-	10.000	-	-	10.000		-			reserve voor nog in te vullen projecten
	5.000	30.000			530.000					

Terschelling

I = Initiatieffase (inventarisatie, onderzoek, planontwikkeling, budgettering)

V = Voorbereidingsfase (aanbesteding, vergunningverlening, contracten)

U = Uitvoeringsfase (realisatie)

	Status	Prioriteit	Projecteigenaar	Partners	Budget eiland in €				
					2015	2016	2017	2018	
Transitie + kwaliteitsimpuls toerisme	V/U	+/-	gemeente	ondernemers	125.000	100.00	25.000	-	
Verbreden en verbeteren fiets- en schelpenpaden	I	+	gemeente	SBB/SDW/provincie	-	75.000	75.000	75.000	
Ontwikkeling tonnenloods	I	+	gemeente	RWS/SBB	50.000	-	-	1.000.000	
Herinrichting veerhaven en havenplein	I	+	gemeente	RWS	-	-	-	-	
Upgrading haven bruine vloot	I	+/-	gemeente	-	-	-	-	-	
Upgrading jachthaven	I	+/-	gemeente	Stichting Passantenhaven	-	-	-	-	
Elektrisch bagagevervoer	I	+/-	Doeksen	Doeksen/Vlieland/SDW	-	-	-	-	
Monitoring eilandbezoek	V	+/-	gemeente	SDW	25.000	-	-	-	
Oplossen baggerprobleem haven	I	+/-	gemeente	RWS/SDW	-	-	-	-	
Wadden in Oorlog, vervolgproject	V	+	stichting	Stichting bunkerbehoud Terschelling	-	-	-	-	
Moderniseren toeristenbelasting	I	-	gemeente	SDW	-	-	-	-	
Nieuw festivalterrein Oerol	I	+	SBB/Oerol	Oerol/SBB	-	125.000	-	-	
Ecologische golfbaan	I	+	golfclub/stichting	Golfclub/Stichting	-	-	-	-	
Kwelderlandschap fase 1	I	+	Oerol/RWS	Sense of Place/KH2018	-	-	-	-	
Tweede fase seinpaalduin	I	+/-	SBB/ondernemers	SBB/ondernemers	-	10.000	-	-	
Totaal					200.000	310.000	100.000	1.075.000	

	Budget Provincie Fryslân in €				Budget derden in €	Toeristische doelen	Bijdrage prov. max 50%	Gezamenlijk	TPFW	Opmerkingen*
	2015	2016	2017	2018						
	-	100.000	-	-	-	+++	100.000	x	I.a.2	* Waar mogelijk heeft een gezamenlijke aanpak de voorkeur. ontwikkelvisie en hieruit voortvloeiende projecten, vanuit TPFW alleen bijdrage voor onderzoek
	-	-	-	-	-	+++	max 50%	x	I.b.7 en 9	voor de recreatieve infrastructuur op de eilanden, inclusief onderhoud, wordt een totaalplan opgesteld
	-	2.000.000	-	-	-	++	max 10% (25.000)		I.d.3	bijdrage vergelijkbaar met Waddenfonds
	-	-	-	-	-	++	-	x		masterplan; is voorgelegd bestuurders, komt in projectgroep
	-	-	-	-	-	+	-	x		masterplan; is voorgelegd bestuurders, komt in projectgroep
	-	1.500.000	-	-	1.000.000	++	-	x		masterplan; is voorgelegd bestuurders, komt in projectgroep
	-	500.000	-	-	750.000	+++	50%	x	II.c.2	provincie organiseert overleg met rederijen
	-	12.500	-	-	-	+++	-			gestart, hiervoor komt een aanvraag
	-	-	-	-	-	+++	50%	x		uitvoeringskosten worden op basis van een onderzoek bepaald
	-	-	-	-	-	+++	0			vanuit het TPFW wordt geen prioriteit gegeven aan infrastructuurprojecten
	-	-	-	-	-	+++	50%	x		bij voorkeur gezamenlijk oppakken, anders max 50% per eiland
	-	125.000	-	-	125.000	+	0			provinciale bijdrage, mits integrale bestemming
	-	750.000	-	-	1.500.000	+	-			bijdrage van de gemeente is voorwaarde voor financiering provincie
	-	500.000	-	-	500.000	+	50%			bijdrage van de gemeente is voorwaarde voor financiering provincie
	-	25.000	-	-	40.000	?				Streekwurk
		5.512.500			3.915.000					

